

ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

HEALTH TOURISM IN UKRAINE: CHARACTERISTICS AND RESOURCE POTENTIAL

УДК 338.48(477)

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastuct62-24>

Писарева І.В.

к.е.н., доцент кафедри туризму
і готельного господарства
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова

Житник К.В.

магістр
Харківський національний університет
міського господарства
імені О.М. Бекетова

Pysareva Iryna

O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

Zhytnyk Kateryna

O.M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv

У статті охарактеризовано поняття лікувально-оздоровчого туризму. Визначено актуальність даного виду туризму в сучасному світі. Досліджено розподіл туристів із метою лікування, проаналізовано санаторно-курортні та оздоровчі заклади України. Розглянуто природні лікувальні ресурси України, наведено центри лікувально-оздоровчого туризму в нашій країні та визначено особливості вибору лікувальних і оздоровчих турів. Проаналізовано медичну спеціалізацію та лікувальний профіль курортів України, вказано на необхідність залучення іноземних туристів для розвитку в'їзного лікувально-оздоровчого туризму та визначено дві групи областей із найбільшою та найменшою кількістю санаторно-курортних закладів. Зроблено висновок щодо впровадження ефективних методів управління туристичною галуззю загалом і підвищення якості туристичних послуг та їхньої конкурентоспроможності на вітчизняному і світовому туристичних ринках.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, рекреаційні ресурси, санаторно-курортні заклади, лікування населення, курорти України.

В статті охарактеризовано поняття лікувально-оздоровчого туризму. Определена актуальность данного вида туризма в современном мире. Исследовано распределение туристов с целью лечения, проанализированы санаторно-курортные и оздоровительные заведения Украины. Рассмотрены природные лечебные ресурсы Украины, приведены центры лечебно-оздоровительного туризма в нашей стране и определены особенности выбора лечебных и оздоровительных туров. Проанализированы медицинская специализация и лечебный профиль курортов Украины, указано на необходимость привлечения иностранных туристов для развития въездного оздоровительного туризма и определены две группы областей с наибольшим и наименьшим количеством санаторно-курортных учреждений. Сделаны выводы о внедрении эффективных методов управления туристической отраслью в целом и повышения качества туристических услуг и их конкурентоспособности на отечественном и мировом туристических рынках.

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм, рекреационные ресурсы, санаторно-курортные учреждения, лечение населения, курорты Украины.

The purpose of the study is to generalize the theoretical aspects of medical and health tourism and analysis of Ukraine resource potential. The article describes the concept of therapeutic and health tourism and it is determined that the simplest definition of this concept can be formulated as therapeutic and health tourism - a journey to resort areas in order to recovery and treatment. The relevance of this type of tourism in the modern world is determined. The rapid tempo of life, a lot of stress shocks, an increase in the flow of information, an unfavorable environmental situation in most countries, the consequences of pandemia forced people to elect precisely therapeutic and health tourism. Natural medical resources of Ukraine are considered. According to qualitative and quantitative characteristics of the medical and health resources of Ukraine occupy one of the leading places in Europe. Due to its geographical position, geological structure and hydrogeological conditions, Ukraine has all types of resorts: balneological, mud, climatic, mixed. The distribution of tourists for treatment is investigated. In addition to independent tourists who use the services of health resorts and health prevention, there are tourists who go to the sanatorium primarily for treatment. These include veterans of war, persons with disabilities, citizens affected by the Chernobyl disaster, ATO participants, as well as victims due to an accident at work and occupational disease. The sanatorium and recreation facilities of Ukraine are analyzed. The centers of medical and health tourism are given in our country; The peculiarities of choice of medical and wellness tours are determined. Preferably, the centers of medical and health tourism in Ukraine are concentrated in Lviv (Truskavets, Skhynets, Morshyn), Ivano-Frankivsk (Church), Zaporizhzhya (Berdiansk), Donetsk (Mariupol), Odesa (Hadzhibe, Kuyalnik), Poltava (Mirgorod), Transcarpathian regions (Polyana, Shayan, Kosino) and others. The paper specifies the need to attract foreign tourists for the development of inbound health and health tourism. Two groups of regions with the largest and least number of sanatorium institutions are determined. And also conclusions on the introduction of effective methods of managing tourist industry in general and improving the quality of tourist services and their competitiveness in domestic and world tourist markets.

Key words: health tourism, recreational resources, sanatorium and resort establishments, treatment of the population, resorts of Ukraine.

Постановка проблеми. Безперечно, що для кожної людини найважливішим у житті є її здоров'я. Виходячи із цього, можна сказати, що охорона здоров'я нації є однією з найголовніших функцій цивілізованого суспільства, для чого створено відповідну систему рекреації, оздоровлення та лікування. Останнім часом у світі спостерігається зростання інтересу туристів до лікувально-оздоровчого туризму. Швидкий темп життя, безліч стресових потрясінь, зростання потоку інформації, несприятлива екологічна ситуація в більшості країн, наслідки коронавірусної хвороби змушують людей звертатися саме до цього виду туризму. Всесвітня організація охорони здоров'я

та Всесвітня туристична організація прогнозують, що подорожування у поєднанні з оздоровленням поступово стає однією з ключових галузей у світі, тому даний вид туризму набуває усе більшої актуальності в сучасних реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема й перспективами розвитку лікувально-оздоровчого туризму, його ресурсним потенціалом і роллю в туристичній сфері займалися чимало українських та зарубіжних науковців, серед них: О. Бейдик, В. Квартальнов, О. Любіцева, В. Новикова, В. Жученко, Т. Сокол, В. Стафійчук, Н. Фоменко, Н. Чорненька, І. Богатюк, М. Мальська, М. Рутинський, В. Кицяк, О. Ветитнев, В. Гуляєв

І. Асташкіна, І. Волкова, О. Колесник, К. Діденко, С. Ярьоменко, А. Столяренко, О. Баєва та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних аспектів лікувально-оздоровчого туризму та аналіз ресурсного потенціалу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України «Про туризм» [1] у переліку видів туризму представлено лікувально-оздоровчий туризм як окремий вид, однак дефініції його не визначено. Варто зазначити, що й у науковців також немає спільної думки щодо трактування терміна «лікувально-оздоровчий туризм». Найпростіше визначення даного поняття можна сформулювати так: лікувально-оздоровчий туризм – це подорож до курортних місцевостей із метою оздоровлення та лікування [2, с. 2].

Також деякі українські та зарубіжні вчені розглядають лікувально-оздоровчий вид туризму як складову частину рекреаційного і медичного туризму; вважають тотожним поняттям до «санаторно-курортного туризму», «оздоровчого відпочинку», «оздоровчого туризму», «оздоровлювально-пізнавального» і «курортно-лікувального туризму»; або ж поєднанням трьох видів туризму: рекреаційного, реабілітаційного і зеленого [3, с. 2–3].

Сьогодні курортним комплексом України є величезна соціально орієнтована індустрія здоров'я, яка представлена великими запасами різноманітних природних лікувальних ресурсів, які не поступаються за своєю ефективністю лікувальним ресурсам загальновідомих світових курортів. Найбільш цінними серед них є мінеральні води і лікувальні грязі практично всіх бальнеологічних типів, а також тисячокілометрове узбережжя Чорного і Азовського морів та значні гірсько-лісові масиви Карпат.

За якісними і кількісними характеристиками лікувально-оздоровчі ресурси України посідають

одне з провідних місць у Європі. Так, наприклад, Миргородська мінеральна хлоридно-натрієва вода за своїм складом подібна до вод всесвітньо відомого німецького курорту Ахен. Вуглекислі гідрокарбонатні води Закарпаття «Поляна Квасова», «Шаянська» за фізико-хімічними властивостями не поступаються кавказьким мінеральним водам таким, як «Боржомі», «Єсентуки-17», «Нарзан». Миш'яковиста мінеральна вода курорту Кваси, що на Закарпатті, відповідає джерелам курорт Баден-Баден у Німеччині. За наявності у мінеральній воді «Березовська» іонів таких речовин, як ферум, магній та кальцій, можна умовно назвати харківський курорт «Березовські мінеральні води» українським Железноводськом. А також завдяки тому, що мінеральна вода «Нафтуся» практично не має світових аналогів, фахівцем у галузі курортології і фізіотерапії професором Г.М. Пономаренком було обґрунтовано внесено львівський курорт Трускавець до списку ста найкращих курортів світу [4, с. 5].

Завдяки географічному положенню, геологічній будові і гідрогеологічним умовам Україна традиційно має всі види курортів: бальнеологічні, грязьові, кліматичні, змішані. Загальна кількість курортів в Україні сьогодні становить 58, з яких 45 курортів – державного і міжнародного значення та 13 курортів – місцевого значення. У кожній курортній зоні функціонують профільні санаторії. У курортних регіонах створено всі необхідні умови для повноцінного оздоровлення та відпочинку.

Зважаючи на значний ресурсний потенціал лікувально-оздоровчого туризму в нашій країні, існує низка чинників, які впливають на вибір оздоровчих і лікувальних турів (рис. 1).

Як показує діаграма, найбільший вплив на туриста мають вартість путівки та лікувальний профіль, що не дивно, а найменший вплив – реклама в засобах масової інформації й рекомендації лікарів.

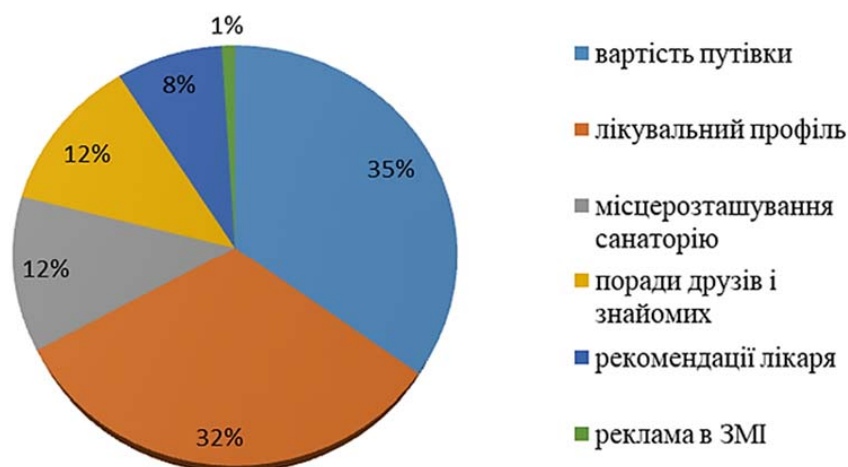

Рис. 1. Особливості вибору оздоровчих і лікувальних турів

Джерело: [5]

Розподіл туристів України за метою відвідування (рис. 2) дає змогу зробити висновок, що дозвілля та відпочинок займають перше місце серед туристів, особливо серед внутрішніх і виїзних; поїздки зі службовою, діловою метою і з метою навчання посідають друге місце; трійку лідерів замикають подорожі з метою лікування.

Згідно з даними табл. 1, у 2020 р. з метою лікування в Україну в'їхала 271 особа, яка відвідала лише Волинську, Львівську, Київську області та Київ. Виїхало з України на лікування 736 туристів, причому переважно з Києва і Київської області. Найбільшу кількість становили внутрішні туристи – 16 914 осіб, з яких 13 566 осіб припадають на Львівську область, один турист – на Хмельницьку область і жодного туриста з лікувальною метою не зафіксовано у Вінницькій, Закарпатській, Рівненській, Тернопільській та Чернігівській областях.

Як свідчать статистичні матеріали, географія санаторно-курортних закладів України значною мірою відповідає територіально-компонентній структурі природних лікувально-оздоровчих ресурсів і рекреаційних потреб населення.

При цьому слід звернути увагу на дві групи областей:

– до першої групи належать області – лідери за санаторно-курортними закладами: Одеська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Донецька, Дніпропетровська (разом понад 100 закладів) та до 2014 р. Автономна Республіка Крим;

– до другої групи належать області з найменшою кількістю санаторно-курортних установ: Кіровоградська, Волинська, Житомирська, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька, Рівненська і Сумська (разом приблизно 1,0% закладів) [8, с. 4].

Згідно з наведеними даними (табл. 2), загалом спостерігається негативна динаміка: щорічне скорочення санаторіїв та пансіонатів із лікуванням починаючи ще у 2001 р. з 555 до 284 од. у 2017 р. Також спостерігається значне скорочення кількості санаторіїв-профілакторіїв із 224 од. у 2011 р. до лише 55 у 2017 р. Будинки і пансіонати відпочинку, бази та інші заклади відпочинку спочатку мали позитивну динаміку, але станом на 2017 р. їх кількість становила 67 од. і 1 235 од. відповідно. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку мали тенденцію до збільшення, а починаючи з 2015 р. спостерігається їхнє значне скорочення – з 13 977 до 9 745 од.

Такий стан санаторно-курортних та оздоровчих закладів пояснюється складним соціально-економічним станом у нашій країні та специфікою впровадженої медичної реформи. У минулому санаторно-курортні та оздоровчі заклади працювали більш динамічно і були зорієнтовані на розвиток масового оздоровлення населення. Проте, незважаючи на негативну динаміку, чітко простежуються умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Більше того, саме залучення іноземних громадян для лікування та реабілітації в Україні сприятиме відновленню медичної галузі та розвитку окремих рекреаційних регіонів у нашій країні, допоможе створити нові робочі місця, зможе призупинити еміграцію вітчизняних найбільш кваліфікованих медичних працівників [8, с. 5].

Загалом за допомогою рекреаційних ресурсів усіх видів в Україні можуть одночасно лікуватися й оздоровитися майже 48 млн осіб. Рекреаційні ресурси України представлені рівнинними та гірськими ландшафтами, річковими та морськими пляжами, мінеральними водами з різним хімічним

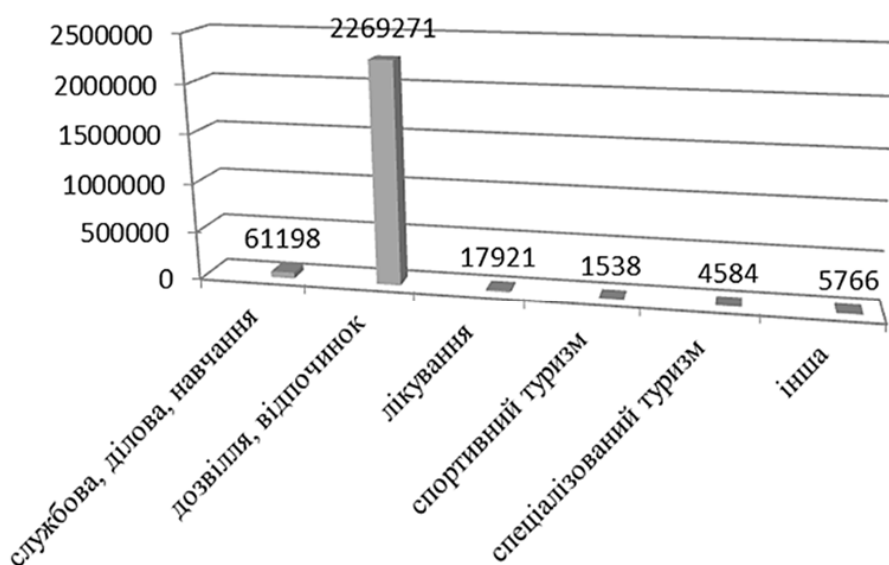

Рис. 2. Розподіл туристів за метою поїздки та видами туризму в 2020 р.

Джерело: розроблено на основі [6]

Таблиця 1

Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами,
з метою лікування за регіонами у 2020 р.

Область	Усього	В'їзні (іноземні) туристи	Виїзні туристи	Внутрішні туристи
Україна	17921	271	736	16914
Вінницька	-	-	-	-
Волинська	75	13	-	62
Дніпропетровська	342	-	32	310
Донецька	25	-	11	14
Житомирська	19	-	-	19
Закарпатська	-	-	-	-
Запорізька	701	-	-	701
Івано-Франківська	4	-	-	4
Київська	560	2	462	96
Кіровоградська	15	-	11	4
Луганська	8	-	4	4
Львівська	13783	217	-	13566
Миколаївська	13	-	5	8
Одеська	14	-	11	3
Полтавська	26	-	16	10
Рівненська	-	-	-	-
Сумська	14	-	1	13
Тернопільська	-	-	-	-
Харківська	342	-	-	342
Херсонська	39	-	2	37
Хмельницька	1	-	-	1
Черкаська	2	-	-	2
Чернівецька	7	-	-	7
Чернігівська	-	-	-	-
м. Київ	1931	39	181	1711

Джерело: [6]

Таблиця 2

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади України

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку	
	усього	у них ліжок, тис	усього	у них ліжок, тис	усього	у них місць, тис	усього	у них місць, тис	усього	у них місць, тис
2000	549	151	377	31	266	63	2010	238	7615	227
2001	555	151	357	29	273	61	2015	236	8578	221
2002	544	151	334	28	290	63	1982	236	10890	231
2003	536	147	325	27	292	62	2005	236	14961	228
2004	531	147	311	25	302	62	2033	231	19443	256
2005	524	145	291	23	321	65	2016	233	18366	236
2006	520	148	277	23	301	63	1976	232	18238	231
2007	523	143	269	21	302	64	1934	224	18363	226
2008	518	142	262	21	302	64	1916	221	18672	218
2009	513	141	252	21	296	62	1907	216	17379	198
2010	510	141	234	19	290	60	1920	217	17342	196
2011	508	141	224	19	280	59	1947	216	17703	194
2012	484	133	185	18	286	60	1925	208	17744	188
2013	477	132	165	15	271	57	1916	202	18549	191
2014	320	79	118	17	90	17	1400	157	13977	126
2015	309	78	79	12	76	15	1399	165	9743	113
2016	291	70	63	10	73	14	1295	146	9669	112
2017	284	71	55	10	67	12	1235	133	9745	106

Джерело: [6]

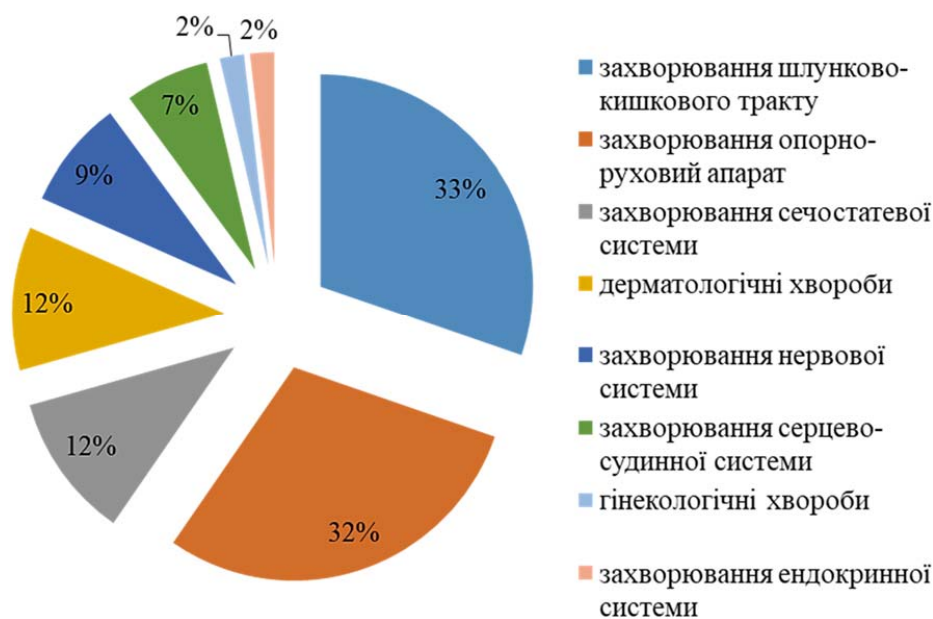

Рис. 3. Спеціалізація курортів України

Джерело: [9]

складом (понад 400 джерел), лікувальними грязями (майже 100 родовищ).

Переважно центри лікувально-оздоровчого туризму в Україні зосереджено у Львівській (Трускавець, Східниця, Моршин), Івано-Франківській (Черче), Запорізькій (Бердянськ), Донецькій (Маріуполь), Одеській (Хаджибей, Куяльник), Полтавській (Миргород), Закарпатській областях (Поляна, Шаян, Косино) та ін. [7, с. 3].

Кожен курорт в Україні має свою спеціалізацію та медичний профіль, за яким здійснюється лікування туристів. Більшість бальнеологічних курортів України спеціалізується на лікуванні шлунково-кишкового тракту та опорно-рухового апарату; наступну позицію займають курорти, на яких лікують захворювання сечостатевої системи та хвороби шкіри; далі за кількістю йдуть курорти, які спеціалізуються на захворюваннях нервової й серцево-судинної систем, і зовсім невеликий відсоток курортів, лікувальний профіль яких – гінекологічні хвороби та порушення обміну речовин (рис. 3).

Варто додати, що, крім самостійних туристів, які користуються послугами курортів для відпочинку та профілактики здоров'я, існують туристи, які їдуть у санаторії насамперед для лікування. До них належать ветерани війни, особи з інвалідністю, громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, учасники АТО, а також потерпілі внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Із 1 січня 2020 р. до 1 травня 2021 р. путівками на санаторно-курортне лікування було забезпечено 3 167 потерпілих унаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного

захворювання 71 особу, що супроводжувала таких людей [10].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, можна зробити висновок, що наша країна має значний ресурсний потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Однак, окрім природних лікувальних ресурсів, важливу роль відіграють наявність і стан санаторно-курортних закладів, а також якість надання послуг у них. На жаль, сучасний стан матеріально-технічної бази санаторно-лікувальних закладів залишається на рівні, далекому від світових стандартів. На нинішньому етапі її охопили негативні тенденції, які насамперед спричинені відсутністю ефективною комплексною системою управління туристичною галуззю України та загальним зниженням платоспроможного попиту на національний туристичний продукт. За таких умов стратегічною метою політики в галузі туризму та санаторно-курортного комплексу є впровадження ефективних методів управління галуззю, які будуть спрямовані на підвищення якості всіх видів туристичних послуг та їх конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на світовому туристичних ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 04.12.2021).
2. Боковець В.В., Медвецька Т.І. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації. Інфраструктура ринку. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип. 12. URL:

http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/12_2017_ukr/16.pdf (дата звернення: 04.12.2021).

3. Галасюк С.С., Галасюк К.А. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 5(254). С. 16–21.

4. Новикова В.І., Пустовойт А.С. Природно-лікувальні ресурси санаторно-курортного комплексу України. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку»*, м. Черкаси, 16–17 жовтня 2014 р. Черкаси : Брама-Україна, 2014. С. 381–391

5. Кравець О.М., Рябев А.А. Курортологія : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. 167 с.

6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.12.2021).

7. Мельник Л.В., Батиченко С.П. Особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України. *Часопис картографії*. Вип. 19 URL: http://maptimes.inf.ua/CH_19/Ch19_Article4_health-improving-tourism-in-Ukraine.html (дата звернення: 04.12.2021).

8. Сучасні аспекти, фактори впливу і перспективи розвитку медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні / В.З. Холявка, Х.С. Лешко, О.М. Мочульська, А.О. Кухтій. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2019. № 1(79). С. 25–33.

9. Архїєреєв С.І., Баранова В.В., Варавка К.М. Розвиток бальнеологічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені Н.В. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Вип. 9. С. 153–163.

10. Фонд соціального страхування України. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index> (дата звернення: 04.12.2021).

REFERENCES:

1. Pro turyzm. Zakon Ukrainy vid 15 veresnia 1995 roku # 324/95-VR [About tourism. Law of Ukraine dated September 15, 1995 No. 324/95-BP]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (accessed 04 December 2021).

2. Bokovets V.V., Medvetska T.I. (2017) Likuvalno-ozdorovchyi turyzm: aktualni tsili ta suchasni pidkhody do orhanizatsii [Therapeutic and health tourism: up-to-date objectives and modern approaches to the organization]. *Infrastruktura rynku. Ekonomika*

ta upravlinnia pidpriemstvamy. Vypusk 12. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/12_2017_ukr/16.pdf (date of appeal 04.12.2021).

3. Halasiuk S.S., Halasiuk K.A. (2013) Problemy rozvytku likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v Ukraini [Problems of development of therapeutic and health tourism in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*, no. 5 (254), pp. 16–21.

4. Novykova V.I., Pustovoyt A.S. (2014) Pryrodno-likuvalni resursy sanatorno-kurortnoho kompleksu Ukrainy [Natural-therapeutic resources of the sanatorium and resort complex of Ukraine]. *Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Turyzm i hostynnist v Ukraini: stan, problemy, tendentsii, perspektyvy rozvytku»* (m. Cherkasy, 16–17 zhovtnia 2014 r.) Cherkasy: Brahma-Ukraina. P. 381–391

5. Kravets O.M., Riabiev A.A. (2017) Kurortolohiia [Resortology]: pidruchnyk. Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O.M. Beketova. Kharkiv: KhNUMH im. O.M. Beketova. 167 p.

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 04 December 2021).

7. Melnyk L.V., Batychenko S.P. (2018) Osoblyvosti rozvytku likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v rehionakh Ukrainy [Features of the development of medical and health tourism in the regions of Ukraine]. *Chasopys kartohrafii*. Vypusk 19. Available at: http://maptimes.inf.ua/CH_19/Ch19_Article4_health-improving-tourism-in-Ukraine.html (accessed 04 December 2021).

8. Kholiavka V.Z., Leshko Kh.S., Mochulska O.M., Kukhtii A.O. (2019) Suchasni aspekty, faktory vplyvu i perspektyvy rozvytku medychnoho ta likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v Ukraini [Modern aspects, factors of influence and prospects of development of medical and labor-health tourism in Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, no. 1 (79), pp. 25–33.

9. Arkhiereiev S.I., Baranova V.V., Varava K.M. (2019) Rozvytok balneolohichnoho turyzmu v Ukraini [Development of balneological tourism in Ukraine]. *Visnyk KhNU imeni N.V. Karazina. Serii «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*. Vyp. 9, pp. 153–163

10. Fond sotsialnoho strakhuvannia Ukrainy [Fund of Social Insurance of Ukraine]. Available at: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index> (accessed 04 December 2021).